

ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის
თბილისის
სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის
ისტორიისა და
ეთნოლოგიის
ინსტიტუტი

შუა საუკუნეების საქართველოს
ისტორიისა და
წყაროთმცოდნეობის
განყოფილების

ყოველწლიური
სამეცნიერო

კონფერენცია

პროგრამა • მოხსენებათა მოკლე შინაარსები

კონფერენცია ეძღვნება
საქართველოში ქრისტიანობის
სახელმწიფო რელიგიად
გამოცხადების 1700 წლისთავს

16 ოქტომბერი, 2026

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის განყოფილების

ყოველწლიური სამეცნიერო კონფერენცია

კონფერენცია ეძღვნება
საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო
რელიგიად გამოცხადების 1700 წლისთავს

2026 წლის 16 ოქტომბერი

**პროგრამა
და
მოსხენებათა შინაარსები**

თბილისი

2026

რედაქტორი:

ეკა კვაჭანტირაძე

დაკაბადონება:

მარიამ ბუტიკაშვილი

დიზაინი:

მანუჩარ გუნცაძე

© ავტორები, 2026

ISBN 978-9941-8-9413-8

DOI: 10.51364/9he.01.2026

კრებული დაიბეჭდა

შპს ESPO-ს სტამბაში

თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი, N37

Email: espo.printing@gmail.com

პროგრესი

დასაწყისი 11:30

2026 წლის 16 ოქტომბერი

ჩატარების ადგილი:

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

მისამართი:

უნივერსიტეტის ქ. N 48 (ყოფილი N 2), კორპუსი 11, თბილისი

რეგლამენტი:

მოხსენება – 15 წუთი

დისკუსია – 5 წუთი

სასია I

თავმჯდომარე: **მარიამ ჩხარტიშვილი**

11:30-11:50 კონფერენციის გახსნა, მისალმებები

11:50

მირიანი და კონსტანტინე გაქრისტიანების კონტექსტში
ეკა კვაჭანტირაძე

12:10

„მოქცევაი ქართლისაის“ შესწავლის ისტორიისათვის:
ს. რაკისა და პ. გრეგოს სტატიის ‘THE CONVERSION OF K’ART’LI:
THE SHATBERDI VARIANT’ კრიტიკული ანალიზი
მარიამ ჩხარტიშვილი

12:30

ქოჩალოს წარწერა — ახალი ფურცელი ჰერეთის
ისტორიიდან

**გიორგი გაგოშიძე, ქეთევან დიღმელაშვილი, გიორგი
ჭეიშვილი**

12:50

შუა საუკუნეების საქართველოს სამეფო ხატები:
ღვთისმოსაობა და ძალაუფლება

ნინო ჭიჭინაძე

13.10 –13.40

შესვენება

სენია II

13:40

თემარის მმართველობის ბოლო წლებში სპარსეთში
ლაშქრობის საკითხისათვის

ალექსანდრე თვარაძე

14:00

ნაჭარმაგვევის სახელწოდებისთვის

ქეთევან ქუთათელაძე

14:20

ტოპონიმი „ქაშვეთი“ ისტორიულ წყაროებსა და
სამეცნიერო ლიტერატურაში

დავით მერკვილაძე

14:40

ტოპონიმის „სართიჭალა“ სახელწოდების
განმარტებისათვის

პაპუნა გაბისონია

15:00

კინო როგორც საისტორიო წყარო: საბჭოთა და
პოსტსაბჭოთა საქართველოს პერსპექტივიდან

ზურაბ თარგამაძე

15:20-16:20

—— დისკუსია, კონფერენციის შეჯამება, დახურვა ——

**მოსვენებათა
მოკლე შინაარსები**

ტოპონიმის „სართიჭალა“ სახელწოდების განმარტებისათვის

პაპუნა გაბისონია

თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

სართიჭალა საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი სოფელია, გარდაბნის მუნიციპალიტეტს ეკუთვნის და მდინარე იორის მარჯვენა ნაპირას არის გაშენებული. ეს სოფელი სათიჭალის სახელით პირველად 1578 წლის ამბებთან დაკავშირებით იხსენიება. კახეთის მეფე ალექსანდრე II ოსმალთა სარდალ ლალა მუსტაფა ფაშას ამ სოფელში შეხვდა. შემდგომ, სართიჭალა ანუ სათიჭალა როსტომ მეფის საბუთშია ნახსენები, სადაც ქართლის მეფე დედოფალ მარიამთან ერთად სათიჭალის მახლობლად სამგორის მიდამოებში ნადირობდა. ვახუშტი ბაგრატიონს ეს სოფელი სათიჭალის სახელწოდებით თავის ატლასში აქვს დატანილი. ამავე სახელწოდებით არის ნახსენები სოფელი ერეკლე II-ის საბუთში. მკვლევართა წრეში მიღებულია, რომ სართიჭალა/სათიჭალას სახელწოდება გიშერს უკავშირდება და ნიშნავს ქალას, სადაც ეს მინერალი მოიპოვება. სულხან-საბა ორბელიანის და ნ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში სათი განმარტებულია როგორც გიშერი. რუსთაველის პოემაშიც დამოწმებულია ნახევრად ძვირფასი ქვის სახელი სათი. შესაბამისად, თუ სოფლის სახელწოდება გიშერს უკავშირდება, მაშინ მისი საბადოც უნდა არსებობდეს, საიდანაც ტოპონიმი გაჩნდა. ამ მიმართულებით ისტორიოგრაფიაში ინფორმაცია ვერ მოვიძიეთ. მხოლოდ გეოლოგ თ. მგელიაშვილს სოფელ სართიჭალაში, მდინარე იორის ქალაში საკმაო რაოდენობით შეუგროვებია გიშრის ანუ მურა ნახშირის ნიმუშები. მანვე ივარაუდა სართიჭალაში ბუნებრივი ნედლეულის არსებობა, საიდანაც სოფელს სახელი უნდა დარქმეოდა.

XX საუკუნის პირველ ნახევარში საბჭოთა გეოლოგმა ს. გატუევმა საგანგებოდ შეისწავლა იალნო-კახეთის ქედსა და მდინარე იორს შორის ტერიტორია. სართიჭალის ჩრდილოეთ

ნაწილში, ადგილ ყარაბულახში დააფიქსირა მურა ნახშირის მცირე მარაგიანი საბადო. სათანადო გეოლოგიური შესწავლის შედეგად ივარაუდა ნავთობის მნიშვნელოვანი მარაგის არსებობა, რაც მოგვიანებით დადასტურდა. მისი დასკვნით ასეთ ფენაში ყალიბდება გიშერი. ყარაბულახი სართიქალის თემში შემავალ სოფელ მულანლოს ზემო ნაწილში დაფიქსირებული აქვს გეოლოგ ა. რიაბინინს. 1877 წლის რუსულ სამხედრო-ტოპოგრაფიულ და სტრელობიცკის რუკებზე ყარაბულახი დატანილია ქაბრი მულანლოს (თან. მულანლო) ჩრდილოეთით, ივრის მარჯვენა მხარეს. ასეთივე მონაცემი გვაქვს 1926 წლის კავკასიის რუსულ რუკაზე. ახი თურქული სიტყვაა და „შავ წყალს“ ნიშნავს. ხევს და ადგილს ეს უცხო სახელი ძველი ქართული სახელწოდებიდან უნდა ჰქონდეს ნასესხები. საფიქრებელია, რადგან ეს ხევი ქვანახშირის შემცველ ნიადაგში მოედინებოდა, შესაბამისად მოშავო შეფერილობა ჰქონდა. რადგან მურანახშირიან ადგილას გიშერს ანუ სათს მოიპოვებდნენ, ძველთაგანვე „სათიქალა“ შეერქვა. ხოლო შემდეგ დასახლებულმა აზერბაიჯანულმა მოსახლეობამ ადგილს ყარაბულახი უწოდა.

ამ ადგილის ჩრდილოეთით უჯარმისკენ მიმავალ გზაზე იორს მარჯვენა მხრიდან უერთდება პატარა შენაკადი, რომელიც რუსულ სამხედრო-ტოპოგრაფიულ რუკებზე ამბარისხევის სახელითაა მონიშნული. ა. ჯავახიშვილის საქართველოს საზოგადო რუკაზეც არის ეს მდინარე დატანილი. ამბარი შეიძლება ბელელთან დაგვეკავშირებინა, რადგან მდინარის ზემო წელზე არის მთა „უგები ბელელი“. ძველქართულ ლიტერატურაში ამბარი სურნელოვან ნივთიერებასთან არის გაიგივებული და ქარვისფერის სინონიმადაც მოიაზრებოდა. ამბრს რუსთაველიც ახსენებს, როგორც სურნელოვანს. შესაძლებელია გამოითქვას ჰიპოთეზა და მდინარის სახელწოდება დავუკავშიროთ ხის ფისს, რომელიც გაქვავებისას ქარვა ხდება. შესაბამისად, ამბარის ხევი ანუ ხევი, სადაც ქარვა მოიპოვებოდა.

ქოჩალოს წარწერა – ახალი ფურცელი ჰერათის ისტორიიდან

გიორგი გაგოშიძე

საქართველოს უნივერსიტეტი,
თამაზ ბეჩაძის სახელობის ქართველოგიის ინსტიტუტი

ქეთევან ღიღელაშვილი

დამოუკიდებელი მკვლევარი

გიორგი ჭიშკრიძე

თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ნაშრომში განხილულია 14-სტრიქონიანი დაზიანებული ასომთავრული წარწერა, რომელიც აღმოჩნდა ლაგოდეხთან მდებარე ქოჩალოს ეკლესიის წინასარეაბილიტაციო სამუშაოების დროს 2019 წელს. თავდაპირველად წარწერა სამხრეთი კარის ტიმპანზე იყო განთავსებული. ტექსტის ფრაგმენტში აღნიშნულია, რომ უცნობმა შემწირველმა მამის დანატოვარი საფასით იყიდა ქალამაჩის უბანი და შეწირა ეკლესიას. აღსანიშნავია, რომ წარწერაში იხსენიებიან ადარნასე მეფე, დინარ დედოფალი, აბულალა მეფე, და ბაქარ ერისთავთ-ერისთავი, რაც არტეფაქტს დიდ მნიშვნელობას სძენს რეგიონის პალეოგრაფიისა და ისტორიის შესასწავლად. პალეოგრაფიული თვალსაზრისით, გადაბმულ გრაფემებს ახასიათებს დაბალი დუქტუსი, რაც ადრე შუა საუკუნეების ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლებისთვისაა დამახასიათებელი და სტილიზებული დაბოლოება, რაც პარალელებს პოულობს X ს-ის დასასრულისა და XI ს-ის დასაწყისის ნიმუშებთან. კახეთ-ჰერეთის ეპიგრაფიკის ლექსიკურ თავისებურებებთან ერთად ეს ძეგლი მიეკუთვნება იმ იშვიათ ჯგუფს, რომლებიც გვიანდელი სტილისტური ნიშნების გვერდით უფრო ადრეულ ისტორიულ შინაარსს გადმოსცემს და თარიღდება 920-იანი წლებიდან 942/943 წლებს შორის.

წარწერას მნიშვნელოვანი სიახლე შემოაქვს ჰერეთის სამეფოს ისტორიისთვის. მეფე ადარნასე და დედოფალი დინარი კარგად არიან ცნობილნი სხვა წყაროებითაც. დინარ დედოფლის ხსენება აჩვენებს მის აქტიურ პოლიტიკურ როლს ადარნასეს მეფობაში. აბულალა იშხანიკია, ამ უკანასკნელის არაბული კუნიას, აბუ აბდ ალ-მალიქის შემოკლებული ფორმა. არაბული ზედწოდება, ისევე როგორც ადარნასეს პატრიკოსის ბიზანტიური ტიტულით მოუხსენილობა რეგიონში საჯიანთა პოლიტიკური გავლენის მაჩვენებელია. აბულალას მეფობით მოხსენიება კი ჰერეთში თანამეფობის (თანამოსაყდრეობის) ინსტიტუტის არსებობას მოწმობს. ბაქარ ერისთავთ-ერისთავის წყაროებისთვის სრულიად უცნობია. მისი დასახელება აშკარას ხდის, რომ მოქმედებს ადგილობრივი მმართველობა ალაზნის მარცხენა სანაპიროზე განთავსებული მაჭის საერისთავოს ფორმით. მასვე მიკუთვნებული აქვს ტაო-კლარჯეთიდან შემოსული ერისთავთ-ერისთავის საპატიო ტიტული საერისთავოს სტრატეგიული მდებარეობისა და სივრცის გამო.

დასასრულს განხილულია ტოპონიმი ქალამაჩი. ის, ჰიპოთეტურად, კავშირში შეიძლება იყოს ან სპარსულ ქელემ-კომბოსტოსთან ან ქალამნის დამზადებლსთან. წარწერა აშკარა მოწმობაა ჰერეთში ქართული ფეოდალური მიწათმფლობელობისა და ინსტიტუტების (ნასყიდვეი, შეწირული, შეწირულობა) არსებობისა. უფრო ფართო მასშტაბით კი ქოჩალოს წარწერა უეჭველი მტკიცებაა იმისა, რომ საეკლესიო მსახურების, ადმინისტრირების და ყოველდღიური ურთიერთობის ენა იყო ქართული. ეს კი ნიშნავს, რომ ჰერეთის მოსახლეობა იყო ქართული, მისდევდა მართლმადიდებლობას და ინსტიტუციურადაც ინტეგრირებული იყო უფრო ფართო ქართულ პოლიტიკურ რეალობაში.

კინო როგორც საისტორიო წყარო: საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა საქართველოს პერაქტივიზმი

ზურაბ მარგაშაძე

*თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
კავკასიის უნივერსიტეტი*

კინემატოგრაფიული ნაწარმოები, ერთი მხრივ, გავლენას ახდენს კოლექტიური მახსოვრობის ფორმირებაზე, და მეორე მხრივ, ის არის წყარო, რომლის მეშვეობითაც შეიძლება განსხვავებული რაკურსიდან შევისწავლოთ ისტორიული სინამდვილე. კინოს მეშვეობით ისტორიული ცოდნა გარდაიქმნება ერთგვარ ნარატივად, რომლის გავლენა საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე გაცილებით მძლავრია, ვიდრე აკადემიური ტექსტისა. მოხსენების მიზანი არის საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა პერიოდის პრაქტიკების შესწავლა ამ თვალსაზრისით.

ცხადია, ერთი მოხსენების ფარგლებში შეუძლებელია პრობლემის სრულად გაშუქება. ამჯერად რამდენიმე ძირითადი მომენტის შესახებ ვამახვილებთ ყურადღებას.

პირველ რიგში, განვიხილავთ საბჭოთა პერიოდის ქართული კინოსა და პროფესიული ისტორიოგრაფიის თანამშრომლობის რამდენიმე შემთხვევას. ამ გამოცდილების გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ისტორიკოსის როლი ისტორიულ კინოში არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ფაქტობრივი ინფორმაციის მიწოდებითა და ისტორიული სიზუსტის კონტროლით. ისტორიკოსები მონაწილეობდნენ ისტორიული მასალის შერჩევაში, წყაროების ინტერპრეტაციაში, სცენარის კონცეფციის ჩამოყალიბებასა და, ზოგიერთ შემთხვევაში, თავად ფილმის ისტორიული ხედვის განსაზღვრაშიც კი. მიუხედავად ამისა, კინემატოგრაფიული ენის, დრამატურგიის, ვიზუალური სახეებისა და ემოციური ნარატივის საშუალებით რეჟისორები ახერხებდნენ ისტორიოგრაფიული ცოდნის ინტერპრეტირებას. თუმცა ეს პროცესი ცალსახად მორგებული იყო საბჭოთა ხელისუფლე-

ბის იდეოლოგიურ და პროპაგანდისტულ მიზნებთან.

მეორე საკითხი გახლავთ საბჭოთა პერიოდში არსებული კულტურული პოლიტიკა, ცენზურა და ისტორიული ნარატივების მოდელები. საბჭოთა პერიოდში კინო გვევლინება არა ისტორიის პასიურ „გამომსახველად“, არამედ ისტორიული აზრისა და მეხსიერების აქტიურ მწარმოებლად.

დაბოლოს, ჩვენი მიზანია ამ გამოცდილების შედარება თანამედროვე პერიოდთან, ერთი მხრივ, რამდენად დგას ქართული კინო ისტორიული რეპრეზენტაციისას იმავე გამოწვევების წინაშე და, მეორე მხრივ, რამდენად ახდენს ის თანამედროვე ნარატივების ფორმირებაზე გავლენას.

თამარის მმართველობის ბოლო წლებში სპარსეთში ლაშქრობის საკითხისთვის

ალექსანდრე თვარაძე

თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

თამარის მმართველობის ბოლო წლებში სპარსეთში განხორციელებული დიდი ლაშქრობა განხილვის საგანია ქართველი მკვლევრების სხვადასხვა ნაშრომში (მაგალითისთვის შეიძლება მოვიტანოთ აღნიშნული საკითხის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებები ვ. გაბაშვილის, ჯ. სტეფნაძის, გ. ჯაფარიძის, თ. ნატროშვილის, ლ. ტუხაშვილის, დ. შველიძის, ე. შველიძის, ა. გოგოლაძის შესაბამის გამოკვლევებში). სპარსეთის ლაშქრობის სხვადასხვა პრობლემასთან დაკავშირებით სამეცნიერო კვლევაში ვხვდებით შესაბამის მნიშვნელოვან შეხედულებებს. მოხსენებაში მინდა წარმოვადგინო რიგი დამატებითი მოსაზრებები სპარსეთში განხორციელებული ლაშქრობის სხვადასხვა საკითხთან მიმართებაში.

ლაშქრობის მეორე ნაწილთან დაკავშირებით შეიძლება აღინიშნოს, რომ ყაზვინიდან გურგანამდე მისვლა შესაძლებე-

ლია სავარაუდოდ ორი მარშრუტით: თავდაპირველად ხორასანის დიდი გზით და შემდეგ მაზანდარანის გავლით; ან აგრეთვე ხორასანის დიდი გზით, თუმცა ყაზვინიდან გზის უფრო დაშორებული პუნქტიდან, უშუალოდ მაზანდარანის გავლის გარეშე. ორივე შემთხვევაში, გურგანამდე მისვლისთვის, აუცილებელია ელბურსის მთაგრეხილის გადალახვა, რომელიც ჩრდილოეთ ირანში იწყება კასპიის ზღვის სამხრეთ-დასავლეთ მხარესთან და შემდეგ მიემართება კასპიის ზღვის სამხრეთი ნაპირის პარალელურად ცენტრალური აზიის მისადგომებისკენ. ზოგადად, შესაბამის პერიოდში, ყაზვინიდან გურგანისკენ მგზავრობა უფრო საფიქრებელი უნდა იყოს თავდაპირველად ხორასანის დიდი გზის და შემდეგ მაზანდარანის მარშრუტის საშუალებით.

მაზანდარანის მარშრუტით გადაადგილების სასარგებლოდ შესაძლებელია მოტანილი იქნეს რამდენიმე არგუმენტი: მაზანდარანის გზა უშუალოდ ებჯინება გურგანს და, ამდენად, აღნიშნულ შემთხვევაში უფრო მეტად არის მოცემული შესაბამისობა თხზულების, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ინფორმაციასთან, რომ ლაშქარისთვის წინსვლა აღარ იყო შესაძლებელი მოპოვებული დიდი ალაფის მიზეზით, მოარბიეს გურგანი (თხზულებაში მოცემული ცნობის მიხედვით, როგორც ქალაქი, ასევე მხარე) და გამობრუნდნენ უკან. დიდი ხორასანის გზით მსვლელობისას გურგანში მოხვედრისთვის აუცილებელია ელბურსის მთაგრეხილის გადალახვა, საკმაოდ მნიშვნელოვანი მანძილის მარშის განხორციელება; იოანე ბატონიშვილის ცნობის მიხედვით, სპარსეთის ლაშქრობის ფარგლებში სამხედრო ძალამ საქართველოს სამეფოდან აგრეთვე ილაშქრა მაზანდარანში (თუმცა იოანე ბატონიშვილი მაზანდარანში მისვლამდე მოგვითხრობს ხორასანში ლაშქრობის შესახებ, რაც, ჩემი აზრით, ნაკლებად საფიქრებელია, თუკი აქ იგულისხმება უშუალოდ ხორასანი. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ცნობაში ხორასანში მისვლის შესახებ, თუკი ეს არ არის გადამწერის შეცდომა, საუბარია უკვე ყაზვინთან ყოფნისას. შემდეგ ავტორი კიდევ ერთხელ გვანოდებს ინფორმაციას უშინაგანეს რომ-გურამდე ან ხორასანამდე მიწევნის შესახებ, თუმცა უკიდურეს კონკრეტულ აღმოსავლეთ პუნქტად, სადამდეც მივი-

და სამხედრო ძალა საქართველოს სამეფოდან, თხზულებაში წარმოდგენილია გურგანი); ჯერ კიდევ დაახ. 1184-1191 წლებში დასტურდება თამარის სამეფო კარის ინტენსიური კავშირები მაზანდარანის მმართველთან, არდაშირ იბნ ჰასანთან (მაზანდარანი აღნიშნულ პერიოდში გახლდათ გარკვეულწილად დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული; თამარის სამეფო კარის კავშირები მაზანდარანთან კიდევ უფრო საფიქრებელია მომდევნო დროის განმავლობაში, როდესაც თამარის სახელმწიფოს გავლენა და მნიშვნელობა გაცილებით მატულობს). არდაშირ იბნ ჰასანი გარდაიცვალა 1206 წელს. მომდევნო რამდენიმე წელი მაზანდარანში წარმოებდა ხელისუფლებისთვის ბრძოლა, მოცემული იყო ძალაუფლების გარკვეული ვაკუუმი, დაახ. 1210 წელს რეგიონი დაიკავა ხვარაზმ-შაჰმა. ამდენად, დროის კონკრეტულ მონაკვეთში, დაახ. 1206-1210 წლებში მოცემულია ხელსაყრელი პოლიტიკური ვითარება საქართველოს სამხედრო ძალის მაზანდარანში ყოფნისთვის, რაც დამატებით მხარს უნდა უჭერდეს ვარაუდს მაზანდარანის გზით გურგანამდე მისვლისთვის (ხვარაზმ-შაჰის მიერ მაზანდარანის დაკავების შემდეგ ამგვარი შესაძლებლობა შეიძლება გამოირიცხოს, რადგან მსგავს ვითარებაში თავისთავად მოსალოდნელი იქნებოდა სამხედრო კონფლიქტი ხვარაზმის სახელმწიფოს სამხედრო ძალასთან, რის შესახებაც წყაროებში ამ დროისათვის ინფორმაცია არ არის მოცემული). ასეთი ლაშქრობა, მაზანდარანზე გავლენის გავრცელების შესაძლო მცდელობა, სათანადოდ თავსდება აგრეთვე თამარის მიერ წარმოებული ღონისძიებების ფარგლებში, რაც გულისხმობდა საქართველოს სამეფოს ან კავკასიის გარშემო გარკვეული, შედარებით მცირე, დაქვემდებარებული სამთავროების თუ სამფლობელოების შექმნას.

ცნობის შიდა მასალის ანალიზი აგრეთვე უნდა ადასტურებდეს, რომ სამხედრო ექსპედიცია მნიშვნელოვანი ან საკმაოდ მნიშვნელოვანი მანძილით დასცილდა ყაზვინს. როდესაც თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ საუბარია მიანეს მმართველისთვის ინფორმაციის მოტანის შესახებ, საქართველოს სამეფოს სამხედრო ძალის დამარცხებასთან დაკავშირებით, ცნობის კონტექსტიდან თითქოს აშკარაა, რომ

საქართველოს სამეფოს სამხედრო ძალა მნიშვნელოვანი მანძილით დაშორდა ქალაქ მიანეს, იმყოფებოდა უკვე სპარსეთის ტერიტორიის სიღრმეში (რადგან ქალაქიდან საქართველოს სამეფოს ლაშქარის წასვლის შემდეგ სავარაუდოდ გასულია გარკვეული დრო, რის შემდეგაც მიანეში მიაქვთ ამბავი შესაბამისი მოვლენის შესახებ). ინფორმაცია საქართველოს სამეფოს სამხედრო ძალისთვის გილანელების მიერ გზის შეკვრის შესახებ აგრეთვე უნდა გვაფიქრებინებდეს ლაშქარს ყოფნას სპარსეთის სიღრმეში. ჩემი აზრით, უფრო მეტად სავარაუდოა, რომ აქ იგულისხმებოდეს ლაშქრის უკან დაბრუნებისას გილანელთა მიერ გზის შეკვრა. რადგან ნაკლებად საფიქრებელი უნდა იყოს ყაზვინიდან გილანის გზით მაზანდარანში შესვლის მცდელობა. ამგვარად, ცნობაში გილანის მოხსენიება, სავარაუდოდ, წარმოადგენს დამატებით არგუმენტს გურგანამდე მაზანდარანის გზით მისვლის მოსაზრებისთვის.

სამეცნიერო კვლევაში, ჩემი აზრით, მართებულად არის აღნიშნული, რომ სპარსეთის ლაშქრობას შესაბამისი მიმართება უნდა ჰქონოდა ხვარაზმ-შაჰზე და ხვარაზმის სახელმწიფოზე. ლაშქრობის მიზანდასახულობასთან დაკავშირებით მინდა წარმოვადგინო დამატებითი მოსაზრება, რომ სამხედრო ექსპედიცია სპარსეთში, როგორც ჩანს, იყო მცდელობა (ან მცდელობის დასაწყისი), დაეწყოთ გავლენის გავრცელება სპარსეთის ერაცის, ჩრდილოეთ სპარსეთის შესაბამის მხარეებში, ხელი შეეშალათ იქ ხვარაზმის სახელმწიფოს მმართველობის დამყარებისთვის. მოცემული კუთხით ლაშქრობა, შესაძლოა, გარკვეულ მსგავსებას ქმნის თამარის მმართველობის დროს ვანის ტბის რეგიონში განხორციელებულ სამხედრო ექსპედიციებთან, სადაც საქართველოს სამეფო კარის მესვეურთა მისწრაფება გახლდათ, შეეშალათ ხელი იქ აიუბიანთა სახელმწიფოს ექსპანსიისთვის. 1205-1206 წლებში ხვარაზმის სახელმწიფოს მიერ ღურიდების იმპერიის დამარცხების და მისი ტერიტორიების დაკავების შემდეგ სავარაუდოდ მოსალოდნელი უნდა ყოფილიყო, რომ ხვარაზმ-შაჰი შეეცდებოდა თავისი გავლენის უშუალოდ სპარსეთის ტერიტორიაზე გავრცელებას. ლაშქრობა განხორციელებული ჩანს იმგვარ ვითარებაში, როდესაც შესაბა-

მის ტერიტორიებზე არ იყო ძლიერი ცენტრალური ხელისუფლება, ხოლო ხვარაზმ-შაჰი დაკავებული გახლდათ აღმოსავლეთში. უკვე ლაშქრობის პირველ ნაწილში იქმნება გარკვეული სწრაფი მსვლელობის შთაბეჭდილება, შესაძლოა, ყაზვინიდან გურგანამდე განხორციელდა გარკვეული სწრაფი მარში, როგორც ერთგვარი ძალის დემონსტრირებაც (თუკი გურგანი ამ დროს უკვე არ გახლდათ ხვარაზმ-შაჰის სახელმწიფოს შემადგენლობაში, რაც, ჩემი აზრით, ასევე უნდა გამოირიცხავდეს უშუალოდ გურგანში ლაშქრობის შესაძლებლობას). ამგვარი მოქმედება, შესაძლოა, აგრეთვე გარკვეულ ანალოგიას ქმნიდეს არდაბილის შეიხის სამხედრო ღონისძიებასთან ანისში, როდესაც სამხედრო ძალა მიემართება შესაბამისი ქალაქისკენ, სხვა ქალაქების თუ დასახლებული პუნქტების გვერდის ავლით (არდაბილის შეიხის მოქმედებისთვის, სავარაუდოდ, აგრეთვე გათვალისწინებული უნდა იქნეს ხვარაზმ-შაჰის მიერ ღურიდების იმპერიის დაკავების ფაქტორი). ზოგადად, როგორც სპარსეთის დიდ ლაშქრობასთან, ასევე არდაბილის შეიხის მოქმედებასთან მიმართებაში, დამატებით სავარაუდოდ სასურველია, ისმაილიტების სახელმწიფოს ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვა. ნიშანდობლივია, რომ ისმაილიტების პოლიტიკური გაერთიანების მეთაური 1213/1214 წელს იმყოფება ბაილაქანში, ათაბაგ ოზბეგთან ერთად, საქართველოს სამეფოს უშუალო სიახლოვეს.

მოხსენების დასკვნით ნაწილში შევეხები სამხედრო ძალის გადაადგილების სისწრაფის საკითხს, რის საფუძველზეც შესაძლებელი უნდა იყოს ლაშქრობის ცალკეული მონაკვეთების, თუ ზოგადად სამხედრო ექსპედიციის სავარაუდო ხანგრძლივობაზე გარკვეული ვარაუდების გამოთქმა.

დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ რჩება გარკვეული კითხვები, თუკი ლაშქრობა განხორციელდა ქალაქ გურგანამდე, რატომ არ აქვს თხზულების ავტორს ინფორმაცია მოწოდებული ლაშქრობის მეორე ნაწილის შესახებ, როდესაც მან დეტალურად აღწერა მარშრუტი ყაზვინამდე. ამასთანავე, თავისთავად მნიშვნელოვანი მოვლენა უნდა ყოფილიყო საქართველოს სამხედრო ძალის მაზანდარანში ყოფნა, რის შესა-

ხედაც თხზულება ინფორმაციას არ შეიცავს. ალბათ დასაშვებია გამოითქვას მოსაზრება, რომ ლაშქრობის მეორე ნაწილი, შესაძლოა, არ გახლდათ იმგვარად წარმატებული, როგორც მისი პირველი ნაწილი ყაზვინამდე (შესაძლებელია, მაგ., ვარაუდი, ზაქარია მხარგრძელის ავადმყოფობა, შემდეგ გარდაცვალება ხომ არ უკავშირდება სპარსეთის ლაშქრობას). თუმცა ცალკეული პრობლემები მოცემული უნდა იყოს უკვე ლაშქრობის პირველ ნაწილში, მაგ., ქალაქ მიანესთან დაკავშირებული ვითარება წარმოაჩენს გარკვეულ სირთულეებს გარნიზონებს შორის, ასევე გარნიზონების ცენტრალურ ძალასთან, კოორდინაციასთან დაკავშირებით, რაც სავარაუდოდ განაპირობა ლაშქრობის წარმართვამ დიდ მანძილზე. მაგრამ ზოგადად ლაშქრობა ნამდვილად წარმატებული უნდა ყოფილიყო, სხვა შემთხვევაში ნაკლებად მოსალოდნელი იქნებოდა აღნიშნული ღონისძიების შესახებ ინფორმაცია შეეტანათ იმგვარ თხზულებაში, როგორიც არის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. ალბათ აგრეთვე დასაშვებია უნდა იყოს შესაძლებლობის დატოვება, ამჟამად არსებული მასალის თუ ინფორმაციის საფუძველზე, რომ ლაშქრობა, შესაძლოა, განხორციელდა დიდი ხორასანის გზით, მაგ., დაახლოებით ქალაქ რეიმდე ან დიდი ხორასანის გზის იმ მონაკვეთამდე, რომელიც სამხრეთიდან ესაზღვრება გურგანის მხარეს, რადგან წყაროში არ არის მოხსენიებული ელბურსის მთაგრეხილის გადალახვის ფაქტი. მოცემული ცნობა თითქოს გარკვეულ მიმართებას ქმნის ასევე ისტორიულ-ლიტერატურულ ტრადიციასთან: მაგ., გურგანის მოხსენიებით წარმოიქმნება გარკვეული მიმართება ვახტანგ გორგასალის ლაშქრობასთან სპარსეთის მეფის არმიის შემადგენლობაში, ინდოეთის მიმართულებით. აღნიშნული ლაშქრობა დაიწყო სწორედ გურგანიდან. შესაძლოა, ანონიმი ავტორი ამგვარად წარმოადგენდეს ასევე მოსაზრებას, რომ მოცემული ლაშქრობა გახლდათ მომდევნო დიდი ლაშქრობების ერთგვარი დასაწყისი. ამასთანავე, ალექსანდრე მაკედონელის ინდოეთისკენ ლაშქრობის მარშრუტი მოიცავდა დიდი ხორასანის გზის სწორედ იმ მონაკვეთს, რომელიც მდებარეობს კასპიის ზღვის სამხრეთით. სპარსეთის ლაშქრობასთან დაკავშირებით სასურველი უნდა იყოს აგრეთ-

ვე თამარის გარდაცვალების თარიღის, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ დათარიღების, ლაშქრობის პროგრამის აღმოსავლეთის ქრისტიანებთან შესაძლო მიმართების საკითხების გათვალისწინება.

მირიანი და კონსტანტინე გაქრისტიანების კონტექსტში

იკა კვაჭანტირაძე

თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ქრისტიანობა უმთავრესი და უმნიშვნელოვანესი ტეხილია მსოფლიო ისტორიაში, რომელმაც რადიკალურად შეცვალა მსოფლიოს სახე, შეცვალა ევროპული საზოგადოების მენტალობა. ქრისტიანობა ქართული ფასეულობათა სისტემის განმსაზღვრელია. ქრისტეს სჯულის აღიარებით განისაზღვრა ქართველი ხალხის ეროვნული მისია. ქრისტიანობა ქართული ერთობისათვის ცივილიზაციური არჩევანია, რომელმაც განსაზღვრა მისი იდენტობა, ქრისტიანობა საქართველოსთვის მარადიული ხვედრი და დანიშნულება გახდა.

მოხსენებაში წარმოდგენილია ქრისტიანიზაციის პროცესი მსოფლიოში რომისა და საქართველოს გაქრისტიანების კონტექსტში, ვადარებით ერთმანეთს პირველი ევროპელი ქრისტიანი მმართველის - რომის იმპერატორის კონსტანტინეს და ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის მირიანის მიერ ქრისტიანობის მიღებას, წარმოგიდგენთ ამ ორ პოლიტიკურ ფიგურას შორის მსგავსება-განსხვავებებს ქრისტიანიზაციის პროცესში.

ქართული და რომაული სამყაროს ფასეულობების თვალსაზრისით შემდეგი მსგავსება-განსხვავებები წარმოჩნდა გაქრისტიანების კონტექსტში: ა) ორივე შემთხვევაში გაქრისტიანების გადაწყვეტილება ქვეყნის პირველი პირების არჩევანია. ორივე პირად განსაცდელში გამოვლით მიდის ქრისტეს რჯულის

აღიარებასთან; ბ) კონსტანტინეს მენტალური ქრისტიანიდან ნათლობამდე 25 წელი სჭირდება, მირიანი კი მაშინვე ინათლება. კონსტანტინეს გაუბედავობა არ ნიშნავს მის ნაკლებ გულმხურვალეობას ქრისტიანობის მიმართ მირიანთან შედარებით. კონსტანტინეს, როგორც იმდროინდელი მსოფლიოს ყველაზე ძლევამოსილი იმპერიის მმართველს სხვა მისია და მიზანი აქვს. როცა კონსტანტინეს ნელ-ნელა მიჰყავს იმპერია ქრისტიანობისაკენ, ჩვენ აქ ვხედავთ მის მისიონერულ, სამოციქულო მისიას. ის მსოფლიო მისიონერია და ამ მიზანს უსახავს საკუთარ თავს. სხვა მისია აქვს მირიანს ანუ ქართულ ერთობას. ქრისტიან მირიანთან სრულიად იშლება ქედმაღლობა, მირიანი მეფე აღარ არის. რას ვგულისხმობთ ამაში? ის სამეფო ატრიბუტიკით, სახელმწიფოს წინაშე, ცხადია, მეფეა, მაგრამ ქრისტიანობის მიმართ მსახურია. მისიონერობა კონსტანტინეს აქვს ნაკისრი, მირიანი კი ლიტურგიკული ღვთისმსახურების აღმსრულებელია, მისიონერობის ლიტურგიკული მხარდაჭერა აქვს ნაკისრი. ქრისტიანული მსოფლმხედველობით სახელმწიფოს მმართველი არ არის მეფე, ის მსახურია, დიაკვანია. ასეთ დიაკვანს ვხედავთ მირიანთან. ქართულ ქრისტიანულ ერთობაში მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში გამორჩეული ქართველი მონარქები სწორედ მსახურები იყვნენ, დიდი იმპერიების მესვეურები კი მისიონერები; გ) კონსტანტინესთან არ მომხდარა ღირებულებების გადაფასება, მირიანთან კი შინაგანი პიროვნული ტრანსფორმაცია თვალნათელია; დ) ჯერ მირიანი გაქრისტიანდა, შემდეგ ერი. კონსტანტინეს შემთხვევაში ჯერ ხალხი დარწმუნდა მის რჩეულობაში, შემდეგ იმპერატორი მოინათლა; ე) კონსტანტინეს შეგნებაში ქრისტიანული რწმენა მოვიდა არა ეკლესიის გზით, არამედ ებოძა პირდაპირ, ეკლესიის გარეშე და ეკლესიამ აღიარა ის. მირიანი ეკლესიის საშუალებით იღებს ახალ რჯულს. მისთვის ქრისტიანობა მისიონერზე, წმინდა ნინოზე გადის; ვ) მირიანი ქრისტიანობის დასაფუძნებლად ქართლში სამეფო ნიშნებს თმობს, კონსტანტინე კი ქრისტიანობას უძღვნის ახალ დედაქალაქს კონსტანტინოპოლს.

ამრიგად, როგორც რომაული, ისე ქართული ერთობის ფასეულობათა სისტემის ჩამოყალიბებაში უმნიშვნელოვანესი

ქრისტიანული ღირებულებები ხდება. ქრისტიანობამ გადაარჩინა რომი სულიერი დეგრადაციისაგან. ქრისტიანობა ქართული ერთობის ცივილიზაციური არჩევანი და ქართული იდენტობის მთავარი ნიშნული გახდა.

ტოპონიმი „ქაშვეთი“ ისტორიულ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში

დავით მერკვილაძე

თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

XIV-XVIII საუკუნეების წერილობით წყაროებში ქაშვეთი ძირითადად იხსენიება როგორც „ქაშოეთი“ ან „ქაშუეთი“. საფიქრებელია, რომ XIX ს-ის შუახანებისათვის ქაშოეთ//ქაშუეთ შემცვლელად უკვე აღინიშნება სახელწოდება „ქაშვეთი“, რომელიც გამოიყენებოდა „ქაშუეთ“-„ქაშოეთის“ პარალელურად.

სახელწოდება „ქაშვეთის“ გარდაქმნა „ქვაშუეთად“, „ქვაშვეთად“, „ქვაშუეთად“ ხდება მხოლოდ XIX ს-ის ავტორებთან. ა. შანიძის სამართლიანი შენიშვნით, „ქვაშვეთი“ „შეიქმნა ქაშოეთის, ანუ ქაშუეთის გეოგრაფიულ-ტოპოგრაფიული სახელწოდების ასახსნელად.“

სახელწოდება „ქვაშვეთის“ გამოძახილი ჩანს XIX საუკუნის შუა ხანების ლიტერატურაშიც.

საქართველოში გავრცელებულ ქაშვეთად სახელდებულ ტაძარ-სალოცავებიდან ისტორიის ძეგლთა აღწერილობებსა და სხვა სპეციალურ ლიტერატურაში უმრავლესობა ქაშვეთის სახელით ფიქსირდება, მაგრამ სამი ძეგლის სახელწოდებად გვხვდება „ქვაშვეთიც“. ამის საპირისპიროდ არსებობს სამი შემთხვევა, როცა ეკლესია-სალოცავები იწოდება სახელწოდების არქაული ფორმით - „ქაშუეთი“.

ამგვარად, ქართული ენის ბუნებრივი განვითარების შე-

დეგად „ქაშოეთ-ქაშუეთისაგან“ ლოგიკურად მიღებულმა სახელმა „ქაშვეთმა“ მაინც შეძლო დროებითი ხელოვნური დაბრკოლებების გადალახვა და თავისი კუთვნილი ადგილის დამკვიდრება ქართულ ტოპონიმიკაში.

ნაჭარმაგევის სახელწოდებისთვის

ქეთევან ქუთათელაძე

თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ქართულ წყაროებში მოხსენიებული სამეფო რეზიდენციებიდან მნიშვნელოვანია ნაჭარმაგევი, რომელიც გორთან ახლოს მდებარეობს სოფ. კარალეთის ტერიტორიაზე. ვახუშტი ბაგრატიონის თქმით, „ნაჭარმაგევი იყო სადგური მეფეთა და კეთილსანადირო, და ან კარალეთად წოდვილი, ადგილი ტურფა, ქალიან-მინდვრიანი, ნადირიანი, ფრინველიანი“. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი მოიხსენიებს „ქართლის ქალათა, ანუ ნაჭარმაგევს“. იოანე ბატონიშვილი კი ასახელებს „ნაჭარმაგევისა და გორის ქალებს“. როდესაც მეფე გადანყვებდა ნადირობას ნაჭარმაგევს, წინასწარ მხედრები იგზავნებოდნენ („ცხენ-კეთილნი კაცნი“) დასაზვერად და გასაფრთხილებლად, შემდეგ კი თვით მეფე მიდიოდა სანდიროდ. არ არის გამორიცხული, რომ ნადირობის საბაბით, ეს ერთგვარი სადაზვერვო ოპერაციაც ყოფილიყო, რომ დასავლეთ საქართველოდან წამოსულ მეფეს რეიდი მოეწყო ქართლში მოპარპაშე თურქების წინააღმდეგ. გარდა ამისა, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ გვამცნობს, რომ ნაჭარმაგევი „სახლი სათამაშოც“ იყო, რაც გულისხმობს, რომ ქართველი მეფეები აქ ისვენებდნენ და ერთობოდნენ.

ნაჭარმაგევი იყო საპატიო სტუმრების მიღებისა და გამასპინძლების ადგილი. იგი მოიხსენიება „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ დიდი დარბაზობის დროს, სადაც ხდებოდა „პურად

ჩასხდომა“. აქვეა დაცული ის ფაქტი, რომ სადარბაზოდ მოსულ საპატიო სტუმარს ცხენითაც მოემსახურებოდნენ. „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ მოიხსენიება აგრეთვე, „საქარმაგეო სეფის-კვერი“, რომელიც გელათურ ძღვენში შედიოდა. ნაქარმაგევი მართო სანადირო, სტუმართა მასპინძლობისა და გასართობი რეზიდენცია არ ყოფილა, არამედ, სამხედრო ფუნქციით აღჭურვილი სადგომიც უნდა ყოფილიყო. დავითის ისტორიკოსი გვამცნობს, რომ „მეფე დგა ნაქარმაგევს ტაძრეულითა“. სწორედ ნაქარმაგევიდან გაემართა და დაესხა თავს დავით აღმაშენებელი სამშვილდის ალების შემდეგ თრიალეთში შემოჭრილ თურქთა დიდ ძალას. ნ. ბერძენიშვილმა დაადგინა, რომ შიდა ქართლიდან გზა, თრიალეთისკენ მიმავალი, ნაქარმაგევზე გაივლიდა ტანას ხეობით („ნაქარმაგევი-გორი-ტანას ხეობა-თრიალეთი“), რაც განსაკუთრებულ ფუნქციას სძენდა ნაქარმაგევს. მკვლევარი წყაროთა მონაცემების შეჯერების შედეგად ასახელებს აგრეთვე მუხრან-ნაქარმაგევის გზას. ორივე რეზიდენცია სტრატეგიული მნიშვნელობის გზის მონაკვეთებს აკონტროლებდა და მათი აქ დაარსება შემთხვევითი არ ყოფილა.

ნაქარმაგევი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სამეფო რეზიდენციას წარმოადგენდა, სადაც განხორციელდა საქართველოს ისტორიის მეტად საინტერესო მოვლენები. სწორედ აქ გამოაცხადა გიორგი III-ემ თანამოსაყდრედ თამარი. XII საუკუნეში მომხდარ მოვლენებში ნაქარმაგევი გორთან იგულისხმება. როდესაც თამარის პირველი ქმრის აჯანყების დროს მოწინააღმდეგენი მოვიდნენ „ნაქარმაგევამდის და გორამდის“, თუმცა, როგორც ჩანს, აჯანყებულებმა ვერ მოახერხეს ნაქარმაგევის სასახლის ხელში ჩაგდება, აჯანყებულთა დამარცხების შემდეგ მონაწილეებმა, რუსუდან დედოფლის შუამდგომლობით, შენდობა სთხოვეს ნაქარმაგევში მყოფ თამარს. ბასილი ეზოს-მოძღვარი გვამცნობს, რომ თამარი ნაქარმაგევის სასახლეში განაგებდა მნიშვნელოვან სამეფო და საეკლესიო საქმეებს. აქ ყოფნის დროს აღმოაჩნდა მძიმე სენი, რის გამოც მალე თამარი თბილისში გადაიყვანეს. საინტერესოა, რატომ ატარებდა მეფე დიდ დროს ნაქარმაგევში? როგორც ვნახეთ, იგი გარდა იმისა, რომ მეფეთა დასასვენებელი, თავშესაქცევი და სანადირო რე-

ზიდენცია იყო, აქ მნიშვნელოვან სახელმწიფო გადაწყვეტილებებსაც იღებდნენ. არ გამოვრიცხავთ, რომ ამ ფაქტის მიზეზიც ნაჭარმაგევის ხელსაყრელი სტრატეგიული მდებარეობა იყო შუაგულ ქართლში, სადაც საქართველოს სხვადასხვა მხრიდან შეიძლებოდა მოხვედრა, სადაც სხვადასხვა მხარეებიდან მომავალი გზები იყრიდა თავს, ან აქედან მიემართებოდა.

ნაჭარმაგევი „ნა-ევ“ სუფიქსით ნაწარმოები სიტყვაა, რომელთაგან „ევ“ სუფიქსი „ებ“-ის ფონეტიკური ვარიანტია. ა. შანიძეს „ევ“ სუფიქსი -ნ, თ(ა), -ებ სუფიქსების მსგავსად ტოპონიმებში მრავლობითობის აღმნიშვნელად მიაჩნია. მ. ბუკიამ შეისწავლა მეცხენეობისა და ცხენოსნობის ლექსიკა ზანურში, სადაც მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ნა-უ/ნა-ო ცირკუმფიქსი ზანურში შეესაბამება ქართულ ნა-არ-ს მაგ., „ნა-გვალ-გ ცხენი“ - „იალალზე, მთაზე ნამყოფი ცხენი“ - „ნა-მთ-ევ-ი ცხენი“. -ევ სუფიქსი მხოლოდ უძველესი წარმოების ტოპონიმებმა შემოგვინახა და ნა- პრეფიქსთან ერთად „წინავითარების სახელი აწარმოვა“.

ნა-ჭარმაგ-ევ-ის სახელწოდების ახსნასთან დაკავშირებით, მთავარი სიტყვა გამოდის „ჭარმაგ“, რომელიც მთიულურ დიალექტზე ბედაურს ნიშნავს. საკუთრივ ბედაური არაქართულია და კარგი, ძლიერი, მოხდენილი, მარბენალი ცხენის აღმნიშვნელია. ქართულ წყაროებში კარგი ჯიშის ცხენი „ცხენ-კეთილის“ სახელწოდებით გვხვდება. სულხან-საბა ორბელიანი „გვარიანსა და კეთილსა ცხენსა“ მოიხსენიებს „ჰუნე“ და „ჯინიბი“, „რომელ არს მარქაფა“ (შდრ. საჯინიბო/მეჯინიბე). „ვეფხისტყაოსანში“ იხსენიება „ჭარმაგოსანი“, რომელიც განმარტებულია, როგორც „თეთრცხენოსანი“ ან „თეთრ ცხენზე მჯდომი“. საინტერესოა ის, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ „თეთრცხენოსანის“ მნიშვნელობით იხსენიება აგრეთვე - „თეთრ-ტაიჭოსანი“. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, „ჭაჩმაგი“ არის „თეთრზე შავით დაწინწკლული“ ცხოველი, სადაც შეიძლება ცხენიც ვიგულისხმოთ. ამ მნიშვნელობით ჭარმაგს შეიძლება სემანტიკურად უკავშირდებოდეს „ჭარმალი“, როგორც „წვერ-თეთროსანი“ (შდრ. „მარღი/აღიელი“ - „თვალ-თეთრი“ (სულხან-საბა ორბელიანი). მართლაც, ქიზიყურ დიალექტზე „ჭარმაგი საერთოდ ბაც

ფერს ნიშნავს“, ხოლო ბაცი მთიულურ დიალექტზე აღინიშნება, როგორც „თეთრა“. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, „ჭარმალი“ („მცო/მცოვანი“) შეესაბამება „ჭალარას“, რომელსაც განმარტავს, როგორც „წვერჭრელი“. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, „ჭარმაგი“ ალბათ თეთრი ფერის ცხენის ან ღია (თეთრი/მოთეთრო) ფერზე შავი წინწკლებით შეფერილობის ცხენის აღმნიშვნელი სიტყვა უნდა ყოფილიყო. თვით სახელწოდება ნა-ჭარმაგ-ევ-ი, როგორც წინავითარების ამსახველი სახელი მიუთითებს, რომ სანამ მეფეთა რეზიდენცია დაარსდებოდა, ამ ადგილზე სამეფო საჯინიბოც („ცხენთ საბამი ადგილი, „სახლი ცხენთა“, „საცხენე სახლი“ – (სულხან-საბა ორბელიანი) შეიძლება ყოფილიყო, სადაც სამეფო ბედაურების მომრავლება და მოვლა-პატრონობა, წვრთნა და შენახვა ხორციელდებოდა. ამ აზრს ამყარებს ის, რომ ნაჭარმაგევი სხვა ფუნქციების გარდა, მეფეთა თავშესაქცევი, სათამაშო და სანადირო სადგომი იყო, სადაც ასევე მეფის ტაძრუელიც იდგა. ნაჭარმაგევის ქალები ამ ყველაფრისთვის სწორედაც შესაფერისი ადგილი იყო.

არ გამოვრიცხავ, ნაჭარმაგევის შემდგომი სახელწოდება „კარალეთიც“ ცხენისებრთა ოჯახის სახეობების ერთ-ერთი სახელწოდება იყოს და უკავშირდებოდეს „კახაუდს“. კერძოდ, „კარაულ“ სიტყვაზე „ეთ“ სუფიქსის დართვით, რომელიც გეოგრაფიულ სახელებს აწარმოებს და უ-ს დასუსტების შემთხვევაში, რომელიც ფონეტიკურად სავსებით დასაშვებია, მივიღებდით კარალ-ეთ-ს (შდრ. კარაულ-ეთ-ი/კარალ-ეთ-ი). სულხან-საბა ორბელიანი კახაუდს განმარტავს, როგორც „საჯედარი ვირი“ („საჯედნი ვირი“) „აღსაჯდომელი ვირი“, საკუთრივ „საჯედარი“ კი განმარტებული აქვს, როგორც „აღსაჯდომელი ცხენი“, „ცხენი ნიადაგ საჯდომელი“ (+ ვირი, აქლემი თუ რაც“), „ცხენი მარადის საჯდომი“, „საჯედნელი ცხენი“. ძველი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც „საჯედარი“ განმარტებულია, როგორც „ჰუნე“, „ცხენი“, ვირი, ჯორი, როგორც დასაჯდომი ცხოველი (შდრ. ჯდა – ავიდა, ჯედ – აჯდომა, აჰჰდა, მჯდომი, მჯედარი, მჯედრ, ნამჯედრალი, საჯედარი (სულხან-საბა ორბელიანი); სახედარი/მხედარი – „ამხედრებული, ე.წ. ცხენზე მჯდომი“; „მჯედრ“ – „ზეითად“ (ილ. აბულაძე). ძველი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონ-

შიც აღნიშნულია, რომ „კახაუდი/კაჭხაუდი“ („სატვირთავად ჰყუანდათ კარაულები“ („ქართლის ცხოვრება“) ვირს ან სახედარს ნიშნავს, მას უკავშირდება „მეკაპრაულე“ (შდრ. ჯინიბი-მეჯინიბე, ჯორი-მეჯორე). აღნიშნულის შეჯერებით დგინდება, რომ კარაული ვირს ან სახედარს ნიშნავს. „ვეფხისტყაოსანში“ ცხენტან მიმართებით „სახედრობა“ განმარტებულია საჯდომად ვარგისობა – კერძოდ, „კარგი შესაჯდომობა, კარგი სვლა და კარგი გამგებიანობა მხედრის ნებისა“. როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში ცხენის სხვადასხვა სახელწოდების განვითარების შედეგად ეს სახელი ვიწრო მნიშვნელობით ამტანი, ტვირთმზიდავი, სამეურნეო ყოფისთვის აუცილებელი და ყველასთვის ხელმისაწვდომი ცხოველის, ვირის მნიშვნელობით დამკვიდრდა. როდესაც ვახუშტი ბაგრატიონი ნაჭარმაგევზე აღნიშნავს – „ან კარალეთად წოდვილი“, ეს უკვე ნიშნავს, რომ „ჭარმაგ“-იდან მომდინარე „ნაჭარმაგევი“ ადრეულ პერიოდში იყო და მას შემდეგ რაც სამეფო რეზიდენციამ დაკარგა თავისი პირვანდელი ფუნქცია, უფრო გვიან ეწოდა „კარალეთი“. არ არის გამორიცხული, რომ ნაჭარმაგევის სამეფო სადგურში სამეფო ბედაურების გარდა, სხვადასხვა საჭირეობისთვის ტვირთმზიდავი ცხენების და სახედრების მოვლა-შენახვაც ხორციელდებოდა.

**„მოქცევაი ქართლისაის“ შესწავლის
ისტორიისათვის:
ს. რაკისა და პ. გრეგოს სტატიის
„The Conversion of K'art'li: The Shatberdi Variant“
კრიტიკული ანალიზი**

მარიამ ჩხარტიშვილი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

„მოქცევაი ქართლისაის“ არის ძველი ქართული საისტორიო მწერლობის გამორჩეულად მნიშვნელოვანი ძეგლი და საქართველოს წინარე მოდერნული ისტორიის უმნიშვნელოვანესი წყარო. საერთაშორისო სამეცნიერო წრეებისათვის მის შესახებ ინფორმაციის მიწოდება არის უაღრესად საშური საქმე.

ქართველოლოგიური პრობლემატიკის ინტერნაციონალიზაცია ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ მთავარი ამოცანაა. ამ მიმართულებით განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება უცხოეთში გამოქვეყნებულ კვლევებს, რომლებიც ქართული ისტორიისა და კულტურის შესახებ ცოდნის საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში გავრცელებასა და დამკვიდრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. ამასთან, საერთაშორისო აკადემიურ სივრცეში გამოქვეყნებული ნაშრომის მიმართ მხოლოდ ინფორმაციული დამოკიდებულება საკმარისი არ არის: აუცილებელია მათი პროფესიული შეფასება და კრიტიკული ანალიზიც, მით უფრო მაშინ, როდესაც საქმე ეხება ნაშრომებს, რომელთა ავტორები დასავლურ ქართველოლოგიაში ავტორიტეტულ მკვლევრებად არიან მიჩნეული.

სწორედ ამ პრობლემის საილუსტრაციოდ მოხსენებაში წარმოდგენილი იქნება Stephen H. Rapp Jr.-ისა და Paul Crego-ს სტატიის – „The Conversion of K'art'li: The Shatberdi Variant (Kek. Inst. S-1141)“ – კრიტიკული ანალიზი. დასახელებული ნაშრომი პირვე-

ლად გამოქვეყნდა ჟურნალ „Le Muséon“-ში (119, no. 1-2, 2006, pp. 169-226), ხოლო 2012 წელს უცვლელად გადაიბეჭდა კრებულში „Languages and Cultures of Eastern Christianity: Georgian“, რომელიც Stephen H. Rapp Jr.-ისა და Paul Crego-ს რედაქტორობით გამოიცა Routledge-ის მიერ, World of Eastern Christianity, 300-1500 სერიის მეხუთე ტომში (pp. 105-163). მრავალი წლის მერე ნაშრომის უცვლელი გადაბეჭდვა საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ავტორები წლების შემდეგაც ინარჩუნებენ ნაშრომში წარმოდგენილ ძირითად პოზიციებს. ავტორები დასავლური ქართველოლოგიის გავლენიან წარმომადგენლებად არიან მიჩნეული და მათი პუბლიკაციები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ქართლის გაქრისტიანებისა და ადრეული ქართული ქრისტიანობის შესახებ საერთაშორისო სამეცნიერო დისკურსის ფორმირებაზე.

სტატია იწყება ქართლში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად აღიარების მნიშვნელობის ხაზგასმით. ავტორები აღნიშნავენ, რომ დაახლოებით 337 წელს, მეფე მირიან III-ის დროს, ქართლი ოფიციალურად გაქრისტიანდა და ქრისტიანობის დომინანტურ რელიგიად ქცევამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ქართველთა კულტურულ ცხოვრებაზე როგორც მოკლევადიან, ისე გრძელვადიან პერსპექტივაში. ამ შედეგებს შორის ისინი ქართული დამწერლობის უძველესი სახეობის – ასომთავრულის – შექმნასაც მოიაზრებენ და აღნიშნავენ, რომ სწორედ ამან მისცა დასაბამი ქართულ ორიგინალურ მწერლობას. მათი თქმით, ქართული ლიტერატურა მთლიანად ქართული მონარქიის ქრისტიანობაზე მოქცევის შემდგომ ყალიბდება. თუმცა ქართული ანბანის წარმოშობის საკითხთან დაკავშირებით ამგვარი მსჯელობა სერიოზულ კითხვებს ბადებს. ქართული ანბანის შექმნის დროის შესახებ ქართულ და სომხურ წყაროებში ორი განსხვავებული მონაცემია შემონახული. ერთი ეკუთვნის XI საუკუნის ქართველ ისტორიკოს ლეონტი მროველს, რომლის ცნობითაც ქართული ანბანის შექმნა ქართლის სამეფოს დამფუძნებლის, მეფე ფარნავაზის სახელს უკავშირდება, რომელიც ძვ. წ. IV-III საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწეობდა. მეორე ცნობა კი V საუკუნის სომეხ ისტორიკოს კორიუნს ეკუთვნის, რომლის „მა-

შტოცის ცხოვრებაში“ ქართული, სომხური და ალბანური ანბანების შექმნა მესრობ მაშტოცს მიეწერება V საუკუნის პირველ ათწლეულში.

სწორედ ამ განსხვავებულ მონაცემთა არსებობის გამო სამეცნიერო ლიტერატურაში საკითხი სადავოა: უნდა განთავსდეს თუ არა ქართული ანბანის შექმნა წარმართულ ეპოქაში, როგორც ამას ლეონტი მროველი გვამცნობს, თუ ქრისტიანულ ეპოქაში, როგორც კორიუნის ცნობა შეიძლება იქნეს გაგებული. ამიტომ განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ რაპისა და გრეგოს ნაშრომში ქართული ანბანის წარმოშობის შესახებ ასეთი არსებითი სამეცნიერო დებატის არსებობა საერთოდ არ არის წარმოდგენილი და, ცხადია, არც შესაბამისი წყაროები თუ სამეცნიერო ლიტერატურა აქვთ მითითებული.

ამასთანავე, ავტორები თავად აღნიშნავენ, რომ ქართლის გაქრისტიანებას ჰქონდა როგორც მოკლევადიანი, ისე გრძელვადიანი შედეგები, მაგრამ არ განმარტავენ, რომელ კატეგორიას მიაკუთვნებენ ქართული ანბანის შექმნას. თუ ანბანის შექმნა მათ მიერ ქრისტიანობის გავრცელების გრძელვადიან შედეგად არის გაგებული, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ისინი კორიუნის მიერ აღწერილ მოვლენას გულისხმობენ, რომლის ცენტრალური ფიგურაც მესრობ მაშტოცია. ხოლო თუ ასომთავრულის შექმნა ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების უშუალო, მოკლევადიან შედეგად მიიჩნევა და მისი შექმნა IV საუკუნის 30-იან წლებს უკავშირდება, მაშინ ამის დასასაბუთებლად აუცილებელი იქნებოდა შესაბამისი ისტორიული მონაცემების წარმოდგენა, რადგან თანამედროვე მეცნიერებას IV საუკუნეში ქართული ასომთავრულის შექმნის შესახებ მონაცემები არ გააჩნია.

ჩემი კვლევის ფარგლებში ამ საკითხზე არსებული წყაროთა მონაცემების საფუძვლიანი ანალიზით დასაბუთებულია ქართული ასომთავრულის წარმართული ეპოქისთვის მიკუთვნების პოზიცია. ამ კონცეფციის სიახლე მხოლოდ ქართული წყაროს – ლეონტი მროველის ცნობის – სანდოობის დაცვაში არ მდგომარეობს. არსებითია ისიც, რომ ნაჩვენებია კორიუნის ცნობასთან მისი ისეთი ურთიერთმიმართების შესაძ-

ლებლობა, რომლის პირობებშიც ეს ორი წყარო ერთმანეთის წინააღმდეგობაში აღარ მოდის. შესაბამისად, აღნიშნული კონცეფცია არც ერთი ჩვენამდე მოღწეული წყაროს ჩვენების უგულებელყოფას არ მოითხოვს.

ამ ვითარებაში რაპსა და გრეგოს, თუ არა საკითხის გადაწყვეტა, სულ მცირე, მისი სათანადო განხილვა მაინც მოეთხოვებოდათ. მით უფრო, რომ ქართული ანბანის წარმოშობის საკითხზე შესაბამისი კვლევები ჩემ მიერ არა მხოლოდ ბოლო წლებში, არამედ გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან ქვეყნდებოდა. ავტორებს შეეძლოთ ამ ნაშრომების დამოწმება და მათთან პოლემიკაში შესვლა, თუკი ჩემს არგუმენტაციას არ გაიზიარებდნენ. მაგრამ მათ ეს არ გააკეთეს და დასავლელ მკითხველს არ მიაწოდეს ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ ქართული დამწერლობის წარმოშობის ქართლის გაქრისტიანებასთან დაკავშირება ქართულენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაში სადავო საკითხია.

არანაკლებ პრობლემურია ავტორთა მიერ „Mok'c'evay K'art'lisay“-ს სტრუქტურისა და სახელდების საკითხის წარმოდგენა. ისინი მთლიან თხზულებას – „მოქცევაი ქართლისაის“ – მოიხსენიებენ როგორც „Mok'c'evay K'art'lisay“-ს, ხოლო ისტორიულ ქრონიკაში ჩართულ ქართლის გაქრისტიანების აღმწერ მონაკვეთს უწოდებენ „The Conversion of K'art'li“-ს.

ამგვარად, ორი განსხვავებული ტექსტური რეალობის აღსანიშნავად გამოიყენება ერთი და იგივე სახელწოდება: ერთ შემთხვევაში იგი ტრანსლიტერირებულია, მეორე შემთხვევაში კი ინგლისურად არის თარგმნილი. ეს ტექსტის რეალური სტრუქტურის აღქმას ართულებს და მკითხველისთვის გაუგებარს ხდის, კონკრეტულად რომელ ტექსტურ ერთეულზეა საუბარი.

ამასთანავე, ავტორები მთლიან ძეგლს ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე ექვსნაწილიან თხზულებად წარმოადგენენ. მათი სქემის მიხედვით, პირველ ნაწილად გამოიყოფა „ქართლის თავდაპირველი ისტორია“, სადაც, სავარაუდოდ, ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში შემოსვლასთან დაკავშირებული ცნობები იგულისხმება; მეორე ნაწილად – „მეფეთა სია I“, ანუ წარმართ მეფეთა ნუსხა; მესამე ნაწილად – „The Conversion

of K'art'li", რომელიც ქართლის გაქრისტიანების მოკლე ვერსიად არის წარმოდგენილი; მეოთხე ნაწილად – „მეფეთა სია II“, რომელიც ქრისტიან მმართველთა ქრონოლოგიურ ნუსხად არის გაგებული; მეხუთედ – „მეფეთა სია III“, რომელიც, როგორც ჩანს, VII საუკუნის 40-იანი წლებიდან X საუკუნის დასაწყისამდე ქართლის საერო და სასულიერო იერარქთა სიას გულისხმობს; ხოლო მეექვსე ნაწილად – „წმინდა ნინოს ცხოვრება“.

აქ უკვე ჩნდება პრინციპული მეთოდოლოგიური კითხვა: საქმე გვაქვს ტექსტის კვლევითი ოპტიმიზაციის მიზნით შემოთავაზებულ სამუშაო სქემასთან თუ თვით ძეგლის ისტორიულ-კომპოზიციური სტრუქტურის რეკონსტრუქციასთან? თუ ეს მხოლოდ ანალიტიკური სამუშაო სქემაა, მისი გამოყენება დასაშვები იქნებოდა შესაბამისი განმარტებით. მაგრამ თუ ავტორები ამგვარ დაყოფას თვით ძეგლის სტრუქტურად მიიჩნევენ, აუცილებელი ხდება მისი დასაბუთება. სწორედ ასეთი განმარტება კი ნაშრომში არ არის წარმოდგენილი.

ავტორები უშუალოდ „The Conversion of K'art'li“-ს მიზნის განსაზღვრაზე გადადიან და მიიჩნევენ, რომ თხზულების მიზანი აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიის სიძველის ანუ ადრეული წარმოშობის, დამტკიცებაა. აქვე კეთდება კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი განცხადება: მიუხედავად იმისა, რომ თხზულება იმ მოვლენებიდან საუკუნეების შემდეგ არის შექმნილი, რომელთაც იგი აღწერს, იგი, მათი აზრით, უეჭველად ემყარება შექმნის დროზე მნიშვნელოვნად ძველ ზეპირ და/ან, შესაძლოა, წერილობით ტრადიციას.

ამ კონტექსტში განსაკუთრებით საინტერესოა ავტორთა დამოკიდებულება რუფინუსის ცნობასთან დაკავშირებით. ისინი აღნიშნავენ, რომ რუფინუსის ნაშრომში იბერთა მოქცევის შესახებ არსებული მოკლე და შედარებით მშრალი თხრობა ქართველთა გაქრისტიანების შესახებ უძველეს წერილობით ტრადიციას წარმოადგენს. ბუნებრივად ჩნდება მოლოდინი, რომ ეს უადრესი წერილობითი მოწმობა უშუალოდ დაუკავშირდება „The Conversion of K'art'li“-ს დათარიღების ან მისი წყაროების საკითხს. თუმცა მსჯელობა ამ მიმართულებით არ ვითარდება და ავტორები მოულოდნელად გადადიან იმაზე, რომ „The

Conversion of K'art'li"-ში ქართული წარმართობის შესახებ ცნობები არ გვხვდება.

ამგვარი მსჯელობის ლოგიკა პრობლემურია. რუფინუსის ცნობა სწორედ იმიტომ არის მნიშვნელოვანი, რომ იგი ქართული ტრადიციის გაქრისტიანების შესახებ ადრეული წერილობითი მოწმობაა. მისგან ყურადღების გადატანა იმაზე, თუ რამდენად დეტალურად არის წარმოდგენილი ამა თუ იმ ტექსტში ქართული წარმართობა, ვერ აუქმებს რუფინუსის ცნობას და ვერ პასუხობს კითხვას მისი მნიშვნელობის შესახებ ქართული ქრისტიანული ტრადიციის ქრონოლოგიისთვის.

გარდა ამისა, „მოქცევაი ქართლისაის“ იმ ნაწილის გამორიცხვა, რომელიც ავტორებმა ძირითადი ტექსტიდან დამოუკიდებელ ნაწილად გამოყვეს, ქმნის ხელოვნურ სურათს. სწორედ ამ ნაწილშია წარმოდგენილი წარმართ მეფეთა სია და დასახელებულია კერპებიც. შესაბამისად, იმის მტკიცება, რომ ქართლის გაქრისტიანების წარატივში ქართული წარმართობის შესახებ წარმოდგენა საერთოდ არ არსებობს, ძეგლის სრული ტექსტური მთლიანობის გათვალისწინების შემთხვევაში საფუძველს მოკლებულია.

შემდგომ ავტორები ქართლის გეოგრაფიულ წარმოდგენასაც ეხებიან და აღნიშნავენ, რომ „The Conversion of K'art'li“-ს ავტორს დასავლეთ საქართველოზე თითქმის არ უნდა ჰქონოდა წარმოდგენა. ამას ისინი არ მიიჩნევენ გასაკვირად, რადგან გაერთიანებული საქართველო შედარებით გვიანდელი პოლიტიკური რეალობა იყო. თუმცა აქაც ჩნდება ლოგიკური კითხვა: პოლიტიკური გაერთიანების არარსებობა რატომ უნდა გამოიწვევდეს ისტორიკოსის ან ტექსტის შემდგენლის მიერ მეზობელი რეგიონის ცოდნას? მით უფრო, როდესაც „მოქცევაი ქართლისაის“ იმ ნაწილში, რომელიც ავტორებმა „The Conversion of K'art'li“-საგან ხელოვნურად გამიჯნეს, აშკარად ჩანს, რომ ძეგლის შემდგენელი ქართლს უფრო ფართო გეოგრაფიულ სივრცედ მოიაზრებს და მასში დასავლეთ საქართველოსაც, ეგრისწყლამდე, აერთიანებს.

ამგვარად, ტექსტის ერთიანი სტრუქტურის დარღვევით მიღებული დასკვნა შემდგომ უკვე თავად ხდება არგუმენტი წყა-

როს ავტორის თითქოსდა შეზღუდული გეოგრაფიული ცოდნის დასადასტურებლად. ეს კი მეთოდოლოგიურად არასწორია.

განსაკუთრებულ პრობლემას წარმოადგენს აგრეთვე ნაწარმოების წყაროების იდენტიფიცირების საკითხი. ავტორები თავად აღნიშნავენ, რომ წყაროების დადგენა ამ ტექსტის კვლევის ერთ-ერთ მუდმივ პრობლემას წარმოადგენს. ამ კონტექსტში ისინი მისიონერი ქალის შესახებ თხრობას რუფინუსის ცნობასთან აკავშირებენ და მას უძველეს ტრადიციას მიაკუთვნებენ. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ რუფინუსის მიერ ინფორმატორის იდენტიფიცირებასაც: მისი ცნობით, ინფორმატორი ქართველი პრინცი იყო.

ავტორები აღნიშნავენ, რომ არ არსებობს საფუძველი ეჭვი შევიტანოთ რუფინუსის ამ ცნობაში, თუმცა შემდგომი მსჯელობა ამ პოზიციის თანმიმდევრულად გამოყენების შესაძლებლობას ამცირებს. თუ რუფინუსის მიერ გადმოცემული ინფორმაცია მართლაც ქართული ინფორმატორისგან მომდინარეობს და იგი ქართველთა გაქრისტიანების ადრეულ ტრადიციას ასახავს, მაშინ აუცილებელია მისი სათანადო გათვალისწინება „The Conversion of K'art'li“-ს წყაროთა და ქრონოლოგიის რეკონსტრუქციისას.

ამასთან, ავტორები თავად მიუთითებენ, რომ ზოგიერთი მკვლევარი ამ მოთხრობის ბირთვის ქართულ წარმომავლობას უარყოფს. სწორედ აქ იქნებოდა საჭირო განსხვავებული პოზიციების კონკრეტული განხილვა და იმის ჩვენება, თუ რატომ არის მათი საკუთარი შეფასება უფრო დამატებული. მაგრამ ნაშრომში ხშირად შეიმჩნევა სხვა ტიპის მიდგომა: დასკვნა წინასწარ არის ჩამოყალიბებული, ხოლო წყაროთა მონაცემები საერთოდ არაა მოყვანილი.

ეს პრობლემა განსაკუთრებით მკაფიოდ იჩენს თავს თხზულების დათარიღებისა და მისი ინტელექტუალური მიზნის განსაზღვრისას. როდესაც მკვლევარი წინასწარ ადგენს, რომ ტექსტის მიზანი აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიის სიძველის დამტკიცებაა, რომ იგი გვიან არის შექმნილი, მაგრამ უფრო ძველ ზეპირ ან წერილობით ტრადიციას ემყარება, შემდეგ კი ამ მოდელის ფარგლებში არჩევს ტექსტის ცალკეულ ცნობებს,

არსებობს საფრთხე, რომ წყარო აღარ განსაზღვრავს კვლევის შედეგს და, პირიქით, წინასწარ შერჩეული თეორიული მოდელი იწყებს წყაროს ინტერპრეტაციის მართვას.

სწორედ ეს არის საკითხი, რომელიც, ჩემი აზრით, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს: ისტორიული წყაროს კვლევისას მოაზრებული მოდელი შეიძლება მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი იყოს, მაგრამ იგი ვერ ჩაანაცვლებს რეალური წყაროს შინაგან სტრუქტურას, ტექსტოლოგიურ მონაცემებსა და ისტორიულ კონტექსტს. მით უფრო დაუშვებელია ისეთი დასკვნების აგება, რომლებიც წყაროს მხოლოდ ერთ, წინასწარ შერჩეულ ნაწილს ეყრდნობა და დანარჩენ ტექსტურ მასალას კვლევითი სქემის მიღმა ტოვებს.

ამავე პრობლემას უკავშირდება ავტორთა დამოკიდებულება ქართლის გაქრისტიანების ისტორიული კონტექსტისადმი. როდესაც წყაროში სომხეთისა და სომხების როლის შეზღუდული წარმოდგენა აღიქმება ქართული ქრისტიანობის დამოუკიდებელი განვითარების მტკიცებულებად, საჭიროა უფრო ფართო წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი.

აქ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებასაც, რომ „The Conversion of K'art'li“-ს ავტორები ზოგადად მოუშზადებელ მწერლად წარმოგვიდგენენ. ამგვარი შეფასება კი თავად მოითხოვს დასაბუთებას. ტექსტში არსებული ინფორმაციის სიმწირე, ერთი გეოგრაფიული რეგიონის არასრულად წარმოდგენა ან რომელიმე მოვლენის გამოტოვება ავტომატურად არ ნიშნავს ავტორის ინტელექტუალურ ან ისტორიულ მოუშზადებლობას. პირიქით, ტექსტის ყოველი ასეთი თავისებურება უნდა შეფასდეს მისი ჟანრის, კომპოზიციის, წყაროთა ბუნებისა და შექმნის ისტორიული ვითარების გათვალისწინებით.

ამრიგად, რაპისა და გრეგოს სტატიის კრიტიკული ანალიზი აჩვენებს, რომ პრობლემები მხოლოდ ცალკეული ფაქტობრივი უზუსტობებით არ შემოიფარგლება. უფრო მნიშვნელოვანი აღმოჩნდება მეთოდოლოგიური საკითხი – როგორ ხდება წყაროს სტრუქტურის რეკონსტრუქცია, როგორ განისაზღვრება ტექსტის მიზანი, როგორ ხდება მისი დათარიღება და როგორ იდენტიფიცირდება წყაროები.

ამასთანავე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმასაც, თუ როგორ წარუდგენს ასეთი კვლევა ქართულ ისტორიას საერთაშორისო მკითხველს. როდესაც დასავლურ აკადემიურ სივრცეში გამოქვეყნებულ ნაშრომში ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ დიდი ხნის განმავლობაში განხილული და სადავო საკითხები ან საერთოდ არ არის წარმოდგენილი, ან მათი არსებობა მკითხველისთვის შეუმჩნეველი რჩება, იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს ავტორთა მიერ შემოთავაზებული ინტერპრეტაცია წარმოადგენს საკითხის ძირითად ან ერთადერთ სამეცნიერო გადანწყვეტას.

საყურადღებოა წინამოდერნული და მოდერნული საქართველოს აღსანიშნავად განსხვავებული სახელწოდებების გამოყენების პრაქტიკა. ს. რაპი წინამოდერნულ კონტექსტში იყენებს ეთნონიმონიმს – „K'art'velian“, ხოლო თანამედროვე ეროვნულ ერთობას – „Georgian“-ით აღნიშნავს. მისი მიდგომის საფუძველია მოსაზრება, რომ წინამოდერნულ ეპოქაში ქართველები ჯერ კიდევ არ იყვნენ ერად კონსოლიდებულნი. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ერთობის ისტორიული ტრანსფორმაციის ასეთი გააზრება თავისთავად საფუძვლიანია, იგი ვერ გამართლებს ენდონიმისა და ეგზონიმის ამგვარ ჩანაცვლებას. შედეგად, ინგლისურენოვან მკითხველს შეიძლება შეექმნას მცდარი შთაბეჭდილება, თითქოს „K'art'velians“ და „Georgians“ სხვადასხვა ისტორიულ ერთობებს აღნიშნავს. ამგვარი დამოკიდებულება კი ქართულ შემთხვევაში წინამოდერნული და მოდერნული ქართველობის იდენტობრივი განგრძობადობის დანახვას ართულებს. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ეს პრობლემა სომხეთთან შედარებისას: სომხეთის ისტორიის აღწერისას თავად რაპი წინამოდერნულ პერიოდშიც მუდმივად იყენებს ეგზონიმს „Armenians“, მიუხედავად იმისა, რომ წინამოდერნული სომხებიც თანამედროვე გაგებით კონსოლიდებულ ერს არ წარმოადგენდნენ.

სწორედ ამიტომ ქართული სამეცნიერო სივრცისთვის ქართველოლოგიის ინტერნაციონალიზაცია მხოლოდ ქართული ისტორიის შესახებ უცხო ენებზე ახალი პუბლიკაციების რაოდენობის ზრდას არ უნდა ნიშნავდეს. არანაკლებ მნიშვნელოვანია უცხოეთში გამოქვეყნებული ქართველოლოგიური

კვლევების სისტემური გაცნობა, მათი მეთოდოლოგიური შეფასება და საჭიროების შემთხვევაში კრიტიკული პოლემიკა. საერთაშორისო აკადემიურ სივრცეში ქართული ისტორიის შესახებ ცოდნის გავრცელება მაშინ იქნება რეალურად შედეგიანი, როდესაც ამ სივრცეში ქართული ისტორიოგრაფიის პოზიციებიც სათანადოდ იქნება წარმოდგენილი და დაცული.

ამ თვალსაზრისით, რაპისა და გრეგოს ნაშრომის განხილვა ერთი კონკრეტული სტატიის კრიტიკით არ ამოიწურება. მისი მნიშვნელობა უფრო ფართოა: იგი ცხადყოფს ქართული სამეცნიერო საზოგადოების მიერ უცხოეთში შექმნილი ქართველოლოგიური პროდუქციის პროფესიული მონიტორინგის აუცილებლობას. ქართველოლოგიის ინტერნაციონალიზაცია ვერ განხორციელდება მხოლოდ უცხოელი მკვლევრების მიერ შექმნილი ნაშრომების ინფორმაციული მიმოხილვით; აუცილებელია მათი თანაბარი, არგუმენტირებული და პროფესიული ჩართვა ქართულ სამეცნიერო დისკურსშიც.

ამ ამოცანაში განსაკუთრებული როლი შეიძლება შეასრულოს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის განყოფილებამ, რომლის კომპეტენციაც სწორედ ქართული ისტორიული წყაროების, ტექსტების, მათი ისტორიისა და ინტერპრეტაციის პროფესიული კვლევა შედის. ამ მიმართულებით შესრულებული კრიტიკული ნაშრომები ხელს შეუწყობს იმას, რომ ქართული ისტორიის შესახებ საერთაშორისო სივრცეში დამკვიდრებული შეხედულებები არა მხოლოდ უცხოელი ავტორების ავტორიტეტით, არამედ წყაროთმცოდნეობრივი და ისტორიოგრაფიული არგუმენტაციის საფუძველზე შეფასდეს.

შესაბამისად, წარმოდგენილი ანალიზის მთავარი მიზანი არ არის მხოლოდ Stephen H. Rapp Jr.-ისა და Paul Crego-ს ერთი კონკრეტული ნაშრომის შეფასება. მისი მიზანია უფრო ზოგადი პრობლემის წარმოჩენაც: ქართული ისტორიისა და კულტურის შესახებ საერთაშორისო სამეცნიერო დისკურსის ჩამოყალიბებაში უცხოურ პუბლიკაციებს მნიშვნელოვანი გავლენა აქვთ და სწორედ ამიტომ ისინი ქართული მეცნიერების მხრიდან განსაკუთრებულ ყურადღებასა და კრიტიკულ შეფასებას საჭიროებენ.

ქართველოლოგიის რეალური ინტერნაციონალიზაცია მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, როდესაც ქართული სამეცნიერო საზოგადოება საერთაშორისო აკადემიურ სივრცეში არა მხოლოდ საკუთარი კვლევების მიმწოდებელი, არამედ ამ სივრცეში შექმნილი ქართველოლოგიური ცოდნის აქტიური შემფასებელი და თანამონაწილე გახდება. სწორედ ამ თვალსაზრისით უნდა იქნეს გააზრებული უცხოეთში მოღვაწე ქართველოლოგთა ნაშრომების კრიტიკული ანალიზიც: არა როგორც პიროვნული ან პროფესიული დაპირისპირება, არამედ როგორც ქართული ისტორიოგრაფიის პასუხისმგებლობა საკუთარი სამეცნიერო სივრცისა და საქართველოს ისტორიის საერთაშორისო ინტერპრეტაციის წინაშე.

შუა საუკუნეების საქართველოს სამეფო ხატები: ღვთისმოსაობა და ძალაუფლება

ნინო ჭიჭინაძე

*იდიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
გიოხგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული
ხელოვნების ინსტიტუტისა და ძეგლთა დაცვის
ეხოვნული კვლევითი ცენტრი*

მოხსენება შეეხება ხატებისა და ძალაუფლების ურთიერთკავშირს შუა საუკუნეების საქართველოში. ყურადღება გამახვილდება ე. წ. სამეფო ხატებზე. ქართველ მეფეებთან სხვადასხვა ფორმით დაკავშირებული ხატების ინტეგრაცია იდეოლოგიურ სისტემაში სათანადო კვლევასა და გააზრებას მოითხოვს. ქრისტიანული მსოფლმხედველობის კონტექსტში გააზრებული სამეფო ძალაუფლება სხვადასხვაგვარი ვიზუალური ტრადიციის დამკვიდრებას განაპირობებდა. აქედან გამომდინარე, ხატების იკონოგრაფია და მხატვრული სტრუქტურა თავისებურად ასახავს კონკრეტული მმართველის მიზნებსა და მისი დროის იდეოლოგიურ კონტექსტს.

მმართველებთან დაკავშირებული ხატების ერთ-ერთ

მნიშვნელოვან არქეტიპს წარმოადგენს ბიზანტიის დედაქალაქის მონასტრებსა და საიმპერატორო კართან დაკავშირებული გამოსახულებები. მონარქების მიერ მათი ადაპტაცია და საკუთარ პოლიტიკურ დღის წესრიგში ინტეგრაცია პოლიტიკური თეოლოგიის მნიშვნელოვან კომპონენტად ისახება.

ქართველ მონარქებთან უპირატესად მაცხოვრისა და ღვთისმშობლის ხატები არის დაკავშირებული. სინის მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის ხატზე წმ. გიორგისთან ერთად, როგორც ამას თანმხლები წარწერა გვაუწყებს, „ყოვლისა აღმოსავლეთის მართლმორწმუნე მეფე ... ბაგრატუნიანი“ არის გამოსახული. XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნეების დასაწყისის ავტორებთან გვხვდება ან დაკარგულ ხატთა წარწერების აღნუსხვა, რომლებშიც მეფეთა სახელები ყოფილა მოხსენებული. ეს ცნობები ავსებს მმართველებთან დაკავშირებულ ჩვენთვის ცნობილ ხატების ნუსხას.

ქართველ მეფეთა მიერ ხატების პატრონაჟი სხვადასხვა ფორმით ხორციელდებოდა: მონარქები უკვეთავდნენ ხატებს, ჭედურობით ამკობდნენ ადრეულ ხატებს, მათთვის ლუსკუმებსა და კარედებს ქმნიდნენ, სწირავდნენ სამხედრო ნადავლსა და ძვირფასეულობას. თითოეული ამგვარი ქმედება, ღვთისმოსაობის გამოხატულებასთან ერთად, მათი ძალაუფლებისა და პოლიტიკური სტატუსის მანიფესტაციას წარმოადგენდა.

შუა საუკუნეების ქრისტიანული სამეფოების ოფიციალურ წარათივებში რელიგიური გამოსახულებები მონარქის ღვთიერჩეულობისა, თუ ღვთაებრივი ლეგიტიმაციის სიმბოლოდ არის წარმოჩენილი. კავშირი მიწიერ მმართველსა და ზეციურ მეუფესთან სხვადასხვა ფორმით არის გაცხადებული. ხატების პატრონაჟი, რომელთა შორისაც სასწაულმოქმედი ხატებიც არის ინტეგრირებული, ამგვარ კავშირებს განსაკუთრებით ცხადად გვიჩვენებს.

მმართველებთან დაკავშირებული ჩვენთვის ცნობილი შუა საუკუნეების ქართული ხატების გააზრება ბიზანტიის დედაქალაქში შემუშავებული ვიზუალური ტრადიციის კონტექსტში, ათვალსაჩინოებს მჭიდრო იდეოლოგიურ და კულტურულ კავშირებს შუა საუკუნეების საქართველოს სამეფოსა და ბიზანტიის იმპერიას შორის.

სარჩევი

პაპუნა გაბისონია

ტოპონიმის „სართიჭალა“ სახელწოდების
განმარტებისათვის 9

გიორგი გაგოშიძე, ქეთევან დიღმელაშვილი,
გიორგი ჭეიშვილი

ქოჩალოს წარწერა — ახალი ფურცელი ჰერეთის
ისტორიიდან 11

ზურაბ თარგამაძე

კინო როგორც საისტორიო წყარო: საბჭოთა და
პოსტსაბჭოთა საქართველოს პერპექტივიდან 13

ალექსანდრე თვარაძე

თამარის მმართველობის ბოლო წლებში სპარსეთში
ლაშქრობის საკითხისათვის 14

ეკა კვაჭანტირაძე

მირიანი და კონსტანტინე
გაქრისტიანების კონტექსტში 20

ლავით მერკვილაძე

ტოპონიმი „ქაშვეთი“ ისტორიულ წყაროებსა და
სამეცნიერო ლიტერატურაში 22

ქეთევან ქუთათელაძე

ნაჭარმაგევის სახელწოდებისათვის 23

მარიამ ჩხარტიშვილი

„მოქცევაი ქართლისაის“ შესწავლის ისტორიისათვის:
ს. რაპისა და პ. გრეგოს სტატიის
„The Conversion of K‘art‘li: The Shatberdi Variant“
კრიტიკული ანალიზი 28

ნინო ჭიჭინაძე

შუა საუკუნეების საქართველოს სამეფო ხატები:
ღვთისმოსაობა და ძალაუფლება 38

www.ihe.tsu.ge

თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

თბილისი 0186, უნივერსიტეტის ქ. N-48, კორპუსი 11

www.ihe.tsu.ge

თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

